

Торосян Г.А.,

*аспірант кафедри економіки праці та розвитку сільських територій,
Національний університет біоресурсів і природокористування України*

СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКА ОБСЛУГОВУЮЧА КООПЕРАЦІЯ ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ НАПРЯМ У КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Анотація. У статті розглянуто основні проблеми розвитку сільських територій в Україні та їх основні причини. Досліджено місце сільськогосподарської обслуговуючої кооперації у питанні соціально-економічного розвитку сільських територій з урахуванням зарубіжного досвіду. Обґрунтовано необхідність становлення сільськогосподарської обслуговуючої кооперації в Україні як механізму розвитку сільських територій.

Ключові слова: кооперація, сільськогосподарська кооперація, сільськогосподарська обслуговуюча кооперація, сільськогосподарський обслуговуючий кооператив, сільська територія, розвиток села, соціально-економічний розвиток села.

Постановка проблеми. Процес переходу до ринкової економіки в Україні зумовив фундаментальні трансформаційні перетворення, які не могли оминути і найбільший сектор економіки держави – агропромисловий комплекс. Процес трансформації сільського господарства включає його реформування правового та організаційно-виробничого забезпечення. Проте на сьогоднішній день для сільськогосподарського виробництва все ще характерні низький рівень соціально-економічної, технологічної, технічної та енергетичної ефективності, збитковість та низька рентабельність переважної більшості сільськогосподарських виробників, значний моральний та матеріальний знос їх матеріально-технічної бази та ін.

Однією із основних причин неефективного функціонування сільськогосподарського виробництва є недооцінка значення розвитку сільських територій поряд із такими, як: низький рівень інвестиційної привабливості сільського господарства, роздрібненість виробничої сфери, неврегульованість системи економічних взаємозв'язків та нехтування об'єктивними економічними законами. На сьогоднішній день українське село продовжує занепадати. Основними проявами цього процесу є бідність селян та руйнування соціальної інфраструктури села, безробіття, відтік населення та трудова міграція, відсутність ефективного механізму щодо мотивації праці та соціально-економічного розвитку сільських територій. Варто зазначити, що дана проблема є вкрай важливою, адже занепад сільської місцевості не лише негативно впливає на розвиток аграрного сектора економіки, але й становить колосальну загрозу для продовольчої безпеки всієї держави. Вирішити цю проблему можна за допомогою сільськогосподарської обслуговуючої кооперації, яка має стати одним із напрямів стратегії відродження та розвитку українського села.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розвиток феномену кооперації як конкурентного напрямку підприємництва на селі зробили такі відомі науковці, як М. Драгоманов, В. Зіновчук, О. Крисальський, М. Кисіль, В. Андрійчук, А. Гуроров, Л. Бойко, Г. Підлесецький, В. Месель-Веселяк,

Н. Морозюк, Є. Храпливий, Ю. Нестерчук, та багато інших дослідників. Однак, незважаючи на велику кількість існуючих на сьогодні досліджень, дана проблема залишається невирішеною і потребує подальшого вивчення.

Поряд із цим нині багато наукових праць присвячується проблемам підвищення добробуту населення країни та зростання рівня життя сільського населення. Значний вклад у дослідження даної проблеми внесли такі провідні вчені-економісти, як С.О. Гудзинський, В.С. Дієсперов, В.К. Терещенко та ін. У їхніх працях відображені ґрунтовні результати досліджень засад багатофункціонального розвитку села, сільських територій та сільського простору; принципів соціально-економічного управління розвитком сільських територій; стратегічних аспектів розвитку села, а також аналізується досвід розвитку сільських територій у зарубіжних країнах.

Мета статті полягає у визначенні особливостей розвитку національної кооперації з урахуванням зарубіжного досвіду як перспективного напрямку розвитку агропромислових підприємств на селі та впливу обслуговуючої сільськогосподарської кооперації на розвиток сільських територій України.

Виклад основного матеріалу дослідження. У структурі видатків бюджету на проекти розвитку сільських територій, не враховуючи підтримку сільськогосподарських товаровиробників та охорони довкілля, йде не більше 5% усіх коштів. На розподіл бюджетних коштів у межах політики підтримки розвитку сільських територій значний вплив мають великі сільськогосподарські організації та екологічні міжнародні організації, які є найсильнішими гравцями на площині сільського господарства, саме тому на реальні дії щодо розвитку сільської місцевості коштів не залишається. Саме з цієї причини розвиток сільських територій починають розглядати не як окрему політику, а як складову частину державної політики розвитку сільського господарства [1; 2].

У багатьох країнах Європи розвиток сільських територій став складовою частиною державної стратегії регіонального розвитку, стратегії розвитку окремих регіонів. А державна політика розвитку міст як центрів економічного розвитку поширюється і на сільські місцевості. Саме у взаємозв'язку міста та села можна домогтись більш збалансованого розвитку всіх територій [3].

Серед найгостріших проблем розвитку села можна виділити відсутність ефективних систем мотивації до праці, бідність, зниження демографічного і трудового потенціалу села, трудову міграцію, безробіття, занепад соціальної інфраструктури, поглиблення демографічної кризи та вимирання сіл. Загрозливих масштабів набула деіндустріалізація сільського господарства.

Складна економічна і соціальна ситуація на селі зумовлена багатьма чинниками:

- невідповідністю та невиконанням програм реформування економіки сільського господарства;
- неврахуванням під час формування бюджетної політики особливостей умов відтворення сільськогосподарського виробництва, відмінних від інших галузей діяльності, що спричинено сезонністю виробництва, залежністю від природно-кліматичних умов, тривалістю виробничих циклів і уповільненим оборотом капіталу;
- неналежним законодавчим забезпеченням та захистом прав власності селян на землю і майно;
- низьким рівнем фінансової підтримки сільськогосподарського виробництва та соціальної сфери сільської місцевості;
- недостатнім стимулюванням упровадження інноваційних технологій та інвестицій в агропромислове виробництво;
- відсутністю паритетних економічних відносин між аграрним сектором та іншими галузями економіки;
- низьким рівнем державної підтримки облаштування сільських територій;
- передачею об'єктів соціальної сфери сільськогосподарських підприємств до державної та комунальної власності без належного фінансування їх утримання;
- відсутністю умов для підвищення рівня продуктивної зайнятості, створення додаткових робочих місць у сільській місцевості та підвищення рівня доходів;
- недостатнім рівнем розвитку інфраструктури аграрного ринку, тінізацією та монополізацією каналів реалізації сільськогосподарської продукції;
- проведенням неефективної державної політики щодо створення умов для розвитку кооперативних та інших некомерційних об'єднань сільськогосподарських товаровиробників у сфері заготівлі, переробки, реалізації продукції та фінансового і транспортного обслуговування товарних потоків;
- повною відсутністю інформаційного забезпечення сільського населення з питань господарювання в ринкових умовах [4].

Специфічною й найхарактернішою рисою сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу є те, що його члени поєднують в одній особі співвласника кооперативного підприємства та його клієнта, що має важливе стимулююче значення, сприяє орієнтації інтересів учасників кооперативного підприємства на пошук економічної вигоди у групових діях (рис. 1). Так, селяни – члени кооперативу відгороджують себе від потреби звертатися до посередницьких структур, які надають свої послуги платно, даним питанням займається безпосередньо обслуговуючий кооператив, який надає послуги своїм учасникам, а ті, своєю чергою, мінімізують свої витрати та, як наслідок, збільшують доходи.

Особливість розвитку кооперативів у тому, що вони розвиваються як економічні і соціальні структури та найбільш поши-

рені у сферах, де виробникам не вигідно діяти на ринку самостійно, не вигідно вкладати капітал приватному бізнесу або у сферах із підвищеними ризиками господарювання. Агропромислове виробництво характеризується за всіма цими показниками. Європейські країни через кооперативні формування в аграрному секторі реалізують понад 60% усієї виробленої фермерами продукції, а скандинавським країнам належить навіть більше 80%. Кооперативи Китаю та Японії реалізують на внутрішньому та зовнішньому ринках понад 90% сільськогосподарської продукції, виробленої своїми членами.

Кооперація була і залишається єдиним шляхом до збереження селянства, забезпечення продовольчого і соціального захисту населення, економічної облаштованості і сталого розвитку сільських територій, які формують фундамент національного дому.

Кооперація відіграє помітну роль в економіці різних країн світу. У кооперативи, які діють у різних секторах економіки, у всьому світі об'єднано майже 1 млрд. осіб, тобто сьома частина населення планети. Кооперативи активно розвиваються в понад 100 країнах, і, за оцінками експертів, вони створили понад 100 млн. робочих місць.

Наприклад, у Франції, функціонує 3 500 сільськогосподарських кооперативів, що займаються переробно-збутовою діяльністю. Мають фермери і 13 300 кооперативів зі спільного використання техніки. Членами кооперативів різних видів є 9 із 10 фермерів. Тут зайнято біля 520 тис. працівників. А кооперативний річний оборот становить у середньому 77–80 млрд. євро. Це й є місце кооперації в економіці сільського господарства.

В Європі кооперація забезпечує основні канали збуту продукції, а саме: у Скандинавії — 70%, у Нідерландах — 65%, у Німеччині, Франції — 52–55% (передусім кооперуються дрібні виробники молока, овочів, фруктів). У Канаді насамперед кооперуються виробники зерна.

Держави – члени ЄС, США, Канада та деякі інші країни розв'язали проблему збуту продукції, вирощеної фермерами, шляхом підтримки створення ними прозорої постачальницької, заготівельно-збутової інфраструктури на засадах кооперації та її інтеграції з торгівлею, підприємствами харчової і переробної промисловості [3].

Враховуючи державні особливості та зарубіжний досвід, можна сказати, що на сьогодні найбільш перспективною формою забезпечення вітчизняних фермерських господарств технічними та іншим ресурсами є кооперування.

Порівняно із самостійним веденням бізнесу кооперація забезпечує отримання значно більших прибутків. Українські сільгоспвиробники отримують лише 25% від світової ціни на вироблену продукцію, тоді як фермери з розвинутих країн ринкової економіки – 85%.

Спираючись на власний та зарубіжний досвід діяльності сільськогосподарської кооперації, обслуговуючі кооперативи відіграють важливу роль у розвитку сільської місцевості, а саме:

1. Ведуть до стабільного процвітання сільськогосподарських товаровиробників. Завдяки збільшенню прибутку, отриманого за рахунок кооперативу, у виробників з'являється як мотивація, так і необхідні засоби для розвитку виробництва. Забезпечення матеріально-технічними ресурсами і надання послуг кооперативів сприяє зростанню продуктивності аграрного виробництва. Завдяки послугам, які надають обслуговуючі кооперативи,

Рис. 1. Економічна сутність діяльності кооперативу

виробники сільськогосподарської продукції можуть реалізувати свою продукцію за більш вигідними цінами і знижувати витрати на виробництво. Із зміцненням позицій кооперативу на ринку члени кооперативів будуть мати все більше переваг.

2. Забезпечують зростання продуктивності праці. У процесі реструктуризації сільськогосподарських підприємств становлення сільськогосподарських кооперативів дає можливість підтримати цілий комплекс виробничої інфраструктури і робить його доступним для всіх сільськогосподарських підприємств. Обслуговуючий кооператив може надавати дрібним власникам послуги, яких вони потребують, поєднати їх і ринкову економіку, що дасть змогу значно підвищити продуктивність праці та отримувати стабільний дохід. Кооперативи допомагають виробникам сільськогосподарської продукції протистояти комерційним структурам, які є посередниками в ланцюгу виробництва та збуту сільськогосподарської продукції.

3. Сприяють плавному та ефективному протіканню процесу реструктуризації сільськогосподарського сектору. На відміну від переробних підприємств, які часто працюють не на повну потужність, кооперативи можуть покладатися на своїх членів, які водночас є їх клієнтами і власниками. Члени кооперативу не лише беруть зобов'язання з постачання виробленої ними продукції в кооператив, вони зацікавлені в цьому. Тому кооператив може спрогнозувати обсяг діяльності та задіяти своє обладнання на повну потужність.

4. Ведуть до оптимального використання виробничих потужностей. Завдяки послугам зі зберігання та переробки продукції сільськогосподарські товаровиробники мають можливість реалізувати продукцію на стабільних умовах. Кооператив може виступити на ринок із більш вигідною пропозицією, ніж кожен окремих виробник, що зрівноважує сили між виробниками, переробниками та закупівельниками, які донедавна посідали домінуючі позиції.

5. Забезпечують зайнятість, соціальну захищеність та інтеграцію селян. Об'єднання в кооперативи є можливістю забезпечити себе роботою, отримувати стабільний зарібок, задовольнити свої потреби в навчанні, розвитку соціального капіталу в тій місцевості, де проживають.

6. Сприяють розвитку сфери послуг на селі. У світі особливого значення набувають сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи, ощадні каси, спілки взаємодопомоги. У сільській місцевості немає розвиненої сфери банківських, касових послуг. Тільки кооперативні структури можуть вирішити цю проблему.

7. Сприяють поліпшенню екології на сільськогосподарському виробництві та сталому розвитку сільських територій. Сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи у своїй діяльності здатні ефективно вирішувати питання, пов'язані із формуванням позитивного екологічного іміджу цих підприємств, високих стандартів якості та безпечності продукції та підвищенням рівня обізнаності населення шляхом розвитку органічного виробництва, сприяння доступу до новітніх екологічно безпечних та ресурсозберігаючих технологій, полегшення процесу сертифікації виробників (в тому числі екологічної), забезпечення доступу до фінансування, наприклад для зменшення хімізації виробництва та вирішення вже існуючих проблем [4].

Тобто все вищепераховане має бути великим стимулом для розвитку національної сільськогосподарської обслуговуючої кооперації та національної економіки, добробуту загалом.

За належної державної підтримки та законодавчого забезпечення сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи спроможні відіграти суттєву роль у досягненні стратегічної мети державної аграрної політики – розвитку сільських територій і розв'язання економічних, соціальних та екологічних проблем на селі (рис. 2).

Сільськогосподарська обслуговуюча кооперація має як економічний, так і соціальний аспект, тобто має не лише економічні наслідки (наприклад, забезпечення конкурентоспроможності продукції сільськогосподарського товаровиробника – члена кооперативу, збільшення його прибутку) з провадження своєї діяльності, а й соціальні (гарантує створення нових робочих місць на селі, забезпечує зайнятість населення, призводить до подолання бідності сільського населення, розвиває соціальну інфраструктуру сільської місцевості, де знаходиться кооператив, та найближчого оточення), а отже, сприяє соціально-економічному розвитку сільських територій у рамках територіальних сільських громад.

Ураховуючи соціальну орієнтованість сільськогосподарської обслуговуючої кооперації, слід відзначити, що закордонний досвід свідчить про їх високу роль у забезпеченні сталого розвитку сільських територій, одним із компонентів якого є екологічна складова.

Наразі в Україні цей напрям лише набирає своєї актуальності. Водночас можна відзначити, що дедалі ця складова частина діяльності кооперативів має тенденцію до подальшого розширення та за умови належної правової, інформаційної та фінансової підтримки може стати одним з основних чинників сталості та конкурентоздатності самих сільськогосподарських кооперативів.

Сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи як організації, які контролюються своїми членами, мають всі необхідні передумови для розвитку підприємництва, що перед-

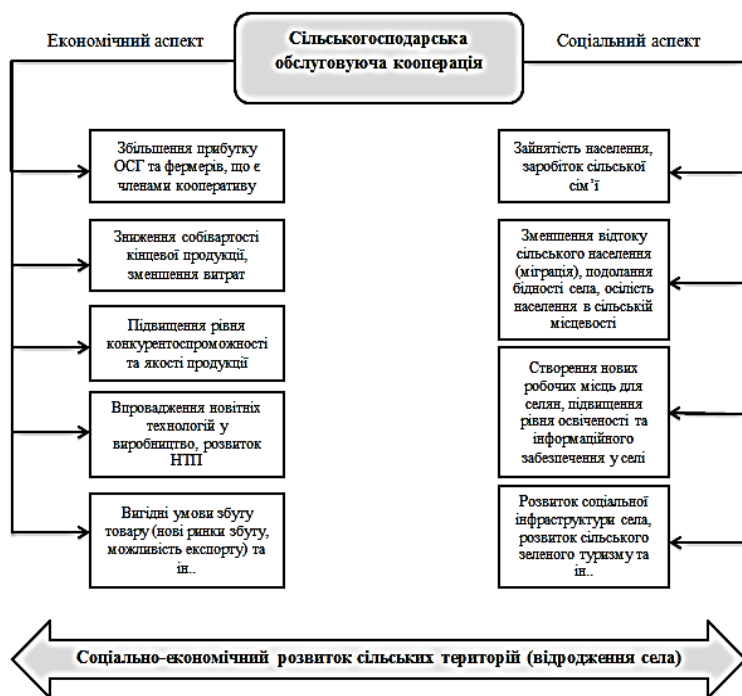

Рис. 2. Вплив сільськогосподарської кооперації на розвиток сільських територій (розроблено автором)

бачає швидке освоєння передових технологій, підвищення якості товарів і послуг. Саме в кооперативах як демократичних організаціях за визначенням жінки мають реальну можливість бути обраними в органи управління кооперативним підприємством, долаючи тим самим гендерний дисбаланс у процесі прийняття рішень у сфері кооперації.

Висновки. Відродження і розвиток українського села, стабільність та соціально-економічний добробут сільського населення неможливі без чітко сформованої стратегії. Одним із стратегічних напрямів розвитку сільських територій має виступати сільськогосподарська обслуговуюча кооперація.

Становлення сільськогосподарської обслуговуючої кооперації в Україні є складною соціально-економічною проблемою. Вирішення цієї проблеми неможливе без чіткого розуміння суті та принципів кооперативних організацій, розбудови кооперації на селі як складової частини аграрної політики держави, створення відповідної законодавчої бази і здійснення необхідних організаційних заходів.

Розвиток сільськогосподарської кооперації в Україні дасть змогу використовувати переваги великого товарного виробництва і враховувати інтереси сільських товаровиробників, сприяючи відродженню селянина як господаря виробництва, реального власника засобів виробництва і виробленої ним продукції і, як результат, розвитку сільських територій України.

Література:

1. Міністерство аграрної політики та продовольства України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/>.
2. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
3. Українського села не буде, якщо не буде сільської кооперації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zerno.org.ua/>.
4. Сільськогосподарська обслуговуюча кооперація: [навч. посіб.] / Уклад. О. Рудік; консульт. В. Бондарчук, М. Гриценко. – К.: К.І.С., 2013. – 190 с.
5. Організаційно-економічні основи розвитку агропромислового комплексу та сільських територій / За ред. П.А. Лайка. – К.: Нічлава, 2006. – 448 с.

6. Довідник для сільського та селищного голови / В.К. Терещенко, О.М. Бородіна, В.П. Васильєв [та ін.]. – Київ: [б. в.], 2014. – 529 с.

Торосян А.А. Сельскохозяйственная обслуживающая кооперация как стратегическое направление в контексте развития социально-экономического развития сельских территорий

Аннотация. В статье рассмотрены основные проблемы развития сельских территорий в Украине и их основные причины. Выявлено место сельскохозяйственной обслуживающей кооперации в вопросе социально-экономического развития сельских территорий с учетом зарубежного опыта. Обоснована необходимость становления сельскохозяйственной обслуживающей кооперации в Украине как механизма развития сельских территорий.

Ключевые слова: кооперация, сельскохозяйственная обслуживающая кооперация, сельскохозяйственный обслуживающий кооператив, сельская территория, развитие села, социально-экономическое развитие села.

Torosian H.A. Agricultural service cooperation as strategic direction in the context of socio-economic development of rural areas

Summary. The article is dedicated to the consideration of basic problems of rural areas development in Ukraine and their main reasons. Identified the place of agricultural service cooperation in the issue of socio-economic development of rural areas, taking into account international experience. Determined the necessity of formation of agricultural service cooperation in Ukraine as a rural areas development mechanism.

Keywords: cooperation, agricultural cooperation, agricultural service cooperation, agricultural service cooperative, rural area, rural development, socio-economic development of rural areas.